

**A FORDÍTÓI KOMPETENCIATÉRKÉP JELLEMZŐI
A NYELVEN BELÜLI FORDÍTÁS ESETÉBEN**

**THE CHARACTERISTICS OF THE COMPETENCE MAP
IN CASE OF INTRALINGUAL TRANSLATION**

DOBOS CSILLA¹

„[...] A legbonyolultabb kérdés vizsgálatára és
megválaszolására is található egyszerű eljárás.”
„[...] A legbonyolultabb gondolat kifejezésére is
található egyszerű nyelvi forma.”
(Szent-Györgyi Albert)

Absztrakt: Az alábbiakban arra a kérdésre keresem a választ, vajon ugyanolyan kompetenciák szükségesek-e az intralingvális, vagyis a nyelven belüli fordítás eredményes elvégzéséhez, mint amilyenek az interlingvális, azaz nyelvek közötti fordításhoz nélkülözhetetlenek. A fordítás ezen sajátos típusának az elemzéséből kiindulva a cikk első részében azokat a kompetenciákat mutatom be, amelyek azonosak az inter- és az intralingvális fordítás esetében, ezt követően pedig azokat, amelyek elsődlegesen vagy kizárólagosan a nyelven belüli fordítást jellemzik.

Kulcsszavak: *kompetencia, fordítói kompetenciák, interlingvális fordítás, intralingvális fordítás, érthetőség*

Abstract: In this paper, I am trying to answer the question whether the same competencies are required for efficient intralingual translation (i.e. adapting a text to a new purpose in the same language), as are indispensable for interlingual translation. Starting from the analysis of this specific type of translation, in the first part of the article I introduce the competences which are the same in the case of both intra- and interlingual translation. Then I continue with the detailing of those that are primarily or exclusively characteristic of intralingual translation.

Keywords: *competence, translation competence, interlingual translation, intralingual translation, comprehensibility*

¹ DR. HABIL. DOBOS CSILLA
egyetemi docens
Miskolci Egyetem BTK Modern Filológiai Intézet
Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
doboscsilla52@gmail.com

BEVEZETÉS

Amikor fordítói kompetenciátról beszélünk, elsődlegesen a nyelvközi fordításhoz szükséges kompetenciákat vesszük figyelembe, és azokat a készségeket, képességeket soroljuk fel, amelyek ahhoz szükségesek, hogy egy adott szöveget átültsünk a forrásnyelvről a célnyelvre. Szintén az interlingvális fordításra gondolunk, amikor a fordításról általánosságban beszélünk, és csak elvétve jut eszünkbe az intralingvális átfordítás vagy a regisztrált fordítás, holott napjainkban ez utóbbiak szerepe a világban legalább annyira meghatározó, mint az interlingvális fordításoké.

Hogyan lehet meghatározni, hogy mit is értünk intralingvális fordításon? A feladat pontosan ugyanolyan nehéz és összetett, mint az interlingvális fordítás esetében, különösen ha a határok kijelöléséről van szó. Az intralingvális fordításnak a szakirodalomban több definíciója létezik, ezek közül az alábbiakban csupán néhányat idézünk:

Roman Jakobson – napjainkig nagyon népszerű, sokat idézett és az intralingvális fordítás alapvető ismervét kiemelő – definíciója szerint a nyelven belüli fordítás (*intralingual translation*, ill. *rewording*, *átfogalmazás*, *átfordítás*) lényege, hogy a nyelvi jelek értelmezése **ugyanazon nyelv más jeleivel** történik. (JAKOBSON 1959: 232–239)

George Steiner *Bábel után. Nyelv és fordítás* című könyvében az intralingvális fordítás jelentőségét az alábbiak szerint határozza meg:

„Az **anyanyelvünkön belüli, diakrón fordítás** olyannyira magától értetődő és folytonos művelet, olyannyira öntudatlanul végezzük, hogy csak ritkán figyelünk fel a bonyolultságára, vagy arra, hogy milyen döntő szerepet játszik magának a civilizációnak a fennmaradásában. [...] Nem túlzás azt állítani, hogy a civilizáció azért létezik, mert megtanultunk nyelven belül fordítani, és ezzel átlépni az idő korlátjait.” (STEINER 2005: 27–29)

Peter Torop (1995, idézi LŐRINCZ 2014: 52–53) a nyelvek, a kultúrák, a téma és a megvalósulás helye alapján öt fordítási típust különböztet meg, amelyek közül az ún. **textuális fordítás** áll a legközelebb az intralingvális fordításhoz. A textuális fordítás egy adott szöveg másik szöveggé történő alakítását jelenti, és **ugyanazon a nyelven belül** is megvalósulhat. Ennek a fordítási típusnak kiváló példái Karinthy stílusparódiái, vagy egy szerző azonos témát feldolgozó különböző műfajú művei, illetve azonos műfajú művek különböző szövegvariánsai. (LŐRINCZ 2014: 52)

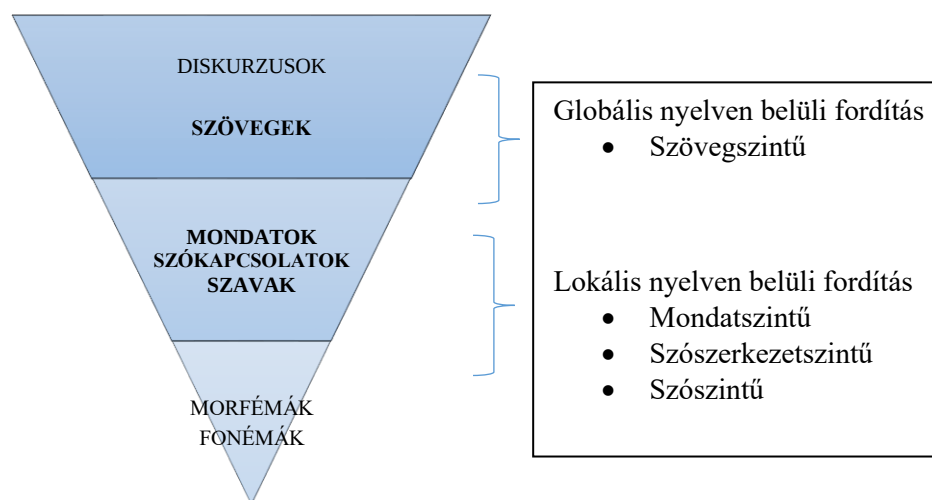
Umberto Eco a nyelven belüli fordítást – alaposan indokolhatóan – az **intralingvális interpretáció** terminussal jelöli, definíciója szerint ez a művelet azt jelenti, hogy **ugyanazt a tartalmat ugyanazon a nyelven, de eltérő nyelvi eszközökkel** fejezzük ki. Ennek a műveletnek tipikus megvalósulási formái a szinonímia, definíció, parafrázis, összegzés, összefoglalás, kommentár, magyarázó széljegyzet, vulgarizálás (bonyolult információ egyszerű megfogalmazása), komplex derivátum, paródia (az interpretáció extrém formája), képzett szó, származékszó. (ECO 2009: 284)

Heltai Pál a másodlagos (függő) kommunikációs helyzetre jellemző nyelven belüli fordítást **nyelven belüli értelmező nyelvhasználatként** jellemzi és további

típusait nevezi meg: irodalmi művek átdolgozása gyermekek számára, irodalmi művek átdolgozása nyelvet tanuló külföldiek számára, régi szövegek mai nyelvre történő fordítása, tudományos szövegek népszerű-tudományos átdolgozása, szakszövegek átfogalmazása laikusok számára. (HELTAI 2011: 112–114) Hasonló jelenségről van szó az alábbi átalakítások esetében is: nyelven belüli explicitáció, pragmatikai körülírás, pragmatikai adaptáció, dialektusváltás, stílusváltás, regiszterváltás, műfajváltás (DOBOS 2014b).

A nyelven belüli fordítás lényege tehát az, hogy egy adott szöveg ugyanazon a nyelven belül másik szöveggé alakul (Peter Torop: textuális fordítás), és így az értelmezés ugyanazon nyelv más jeleivel valósul meg (Roman Jakobson: intralingvális fordítás, Umberto Eco: intralingvális interpretáció, Heltai Pál: nyelven belüli értelmező nyelvhasználat másodlagos, függő kommunikációs helyzetben).

A nyelven belüli fordítás tartományának meghatározásával kapcsolatban Albert Sándor *Fordítás és filozófia* művére szeretnék utalni, ahol a szerző a nyelvközi fordítással összefüggésben a következőket írja: a fordítás határainak meghatározása rendkívül nehéz feladat és úgy tűnik, egyszerűbb **intuitív** módon megválaszolni a kérdést, mintsem arra vállalkozni, hogy pontos határokat jelöljünk ki (vö. ALBERT 2003: 32). Úgy vélem, Albert Sándor megállapítása az intralingvális fordításra is vonatkoztatható. Amennyiben az intuitivitás palettáján valamiféle kapaszkodókat szeretnénk fellelni, akkor segítséget nyújthat az intralingvális fordítások két típusra (lokális és globális) történő osztása, illetve ezen belül különböző altípusok kijelölése (pl. teljes vagy részleges), majd az altípusok különböző csoportokba történő besorolása (DOBOS 2014b).

1. ábra

A nyelvi szintek és a nyelven belüli fordítás főbb típusainak a kapcsolata

A címben megjelölt téma kifejtése miatt érdemes megemlítenünk – legalább komprimált formában, táblázatban összegezve – azokat a legfontosabb ismérveket is,

amelyek az inter- és az intralingvális fordítások közötti azonosságokat, hasonlóságokat és eltéréseket tükrözik (vö. HELTAI 2003, 2011, 2014, DOBOS 2014a). A fordítás ezen két típusa közötti **azonosságokat és hasonlóságokat** a fordításhoz kapcsolódó mentális folyamatok azonossága, illetve hasonlósága alapozza meg. Az eredeti (szándékolt) értelemről a megértett értelemig vezető hermeneutikai út, az átalakítás, majd a diszkurzív ekvivalencia létrehozásának folyamata azonos, illetve hasonló elvekre épül mindkét típus esetében (ld. 1. táblázat).

1. táblázat

A nyelvek közötti és a nyelven belüli fordítás szakaszai

A fordítás főbb szakaszai	Nyelvek közötti fordítás	Nyelven belüli fordítás
Grafikai jelek fizikai valósága Hanghullámok fizikai valósága Forrásnyelvi eszközök	„A” nyelv	„A” nyelv „x” regisztere
A fordítandó szöveg interpretálása, értelmezése, megértése → a diszkurzív értelem meghatározása	„A” nyelv	„A” nyelv „x” regisztere
A tulajdonképpeni fordítás	„A” nyelv → „B” nyelv	„A” nyelv „x” regisztere → „A” nyelv „y” regisztere
Interpretálás, értelmezés, megértés a célnyelven → a szövegszintű diszkurzív ekvivalencia létrehozása	„B” nyelv	„A” nyelv „y” regisztere
Célnyelvi eszközök Grafikai jelek fizikai valósága Hanghullámok fizikai valósága	„B” nyelv	„A” nyelv „y” regisztere

A megegyező (azonos vagy hasonló) tartalomnak köszönhetően a fordítás eredményeként létrejövő szövegek **ekvivalensek** az eredeti szöveggel. A nyelven belüli átalakításnál az eredeti szöveghez való kötődés rendszerint nem olyan erős, mint a nyelvek közötti fordításnál. Ebből következik, hogy az ekvivalenciával szemben támasztott elvárások is **eltérőek** a fordítás ezen két típusánál. A nyelvközi fordítás alapvető feltétele, hogy a célnyelvi szöveg a lehető legnagyobb mértékben hasonlítson az eredetire, azzal – számos szempont alapján – egyenértékű legyen, míg az intralingvális fordításnál nincsenek ilyen követelmények. Éppen ellenkezőleg: a nyelven belüli fordítás célja általában az eredeti szöveg terjedelmének, formájának, stílusának, műfajának, céljának, hatásának vagy funkciójának a módosítása.

1. A NYELVEN BELÜLI FORDÍTÁS JELENTŐSÉGE

Merkl Ottó rovarkutató, bogarász egyik interjújában az alábbi módon definiálta a bogarakat:

„Hát mi egy bogár? Nagyon durván szólva: a bogár az, ami recseg, hogyha rálépünk. Ami szörnyen hangzik, de tény, hogy nagyon erős, kemény páncéljuk van, mert az első pár szárnyuk szárnyfedővé alakult, védi a hártvány szárnyat, a potrohot, az egész testet. Ilyen kompakt harckocsiszerkezettel be lehet menni a trágyába meg az elhalt fába. A páncél a kiszáradás ellen is véd, a víz ellen is véd...” (MERKL 2021: 13)

A fenti idézet kiválóan illusztrálja, hogy milyen nagy a jelentősége a nyelven belüli átalakításoknak, a nyelv különböző regiszterei között történő „átjárásnak”. Merkl Ottó, aki a világ harminc „gyászbogarászának”, azaz gyászbogarakkal foglalkozó kutatóinak egyike és az egész világon elismert rovarkutató, a fent idézett meghatározáshoz képest összehasonlíthatatlanul tudományosabb, „szakmaibb”, differenciáltabb, bonyolultabb és árnyaltabb definíciókat is megfogalmazott a bogárról, ahogyan ezt több műve tanúsítja. Azonban, mint tudjuk, a nyelvi eszközök megválasztása a szerző és a kommunikáció céljától függően eltérő lehet. Ha a célunk a közérthetőség, és az információ átadása nem zárt szakmai közösségben történik, akkor a szöveg alkotója eltér a magas absztrakciós szintű regiszterektől és az információ átadása nem a szakmaiság legmagasabb szintjén, nem extrém terminológiai sűrűségű szövegek segítségével történik. Például akkor, ha a szerző a szakmáról laikusoknak kíván szólni.

Einsteinnek tulajdonítják azt a mondást, amelynek értelmében „[m]indent olyan egyszerűvé kell tennünk, amennyire csak lehetséges, de nem egyszerűbbé”. (CALAPRICE 2010: 223) Einstein gondolatát – kicsit más megfogalmazásban – a tudományos magyarázatokra vonatkozóan is gyakran említik, amire jó példa az alábbi idézet: „egyszerűsítsük le a tudományos magyarázatokat, amennyire lehet, de annál jobban semmiképpen”. (WIEDEMANN 2010) Merkl Ottó – a nagyközönség számára szánt bogár-definíciójában – ezt valósította meg kiváló módon.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy Merkl definíciója nem tekinthető az intralingvális fordítás tipikus példájának, hiszen nem tudjuk, hogy mi volt az eredeti szöveg. Az intertextualitás és a tágan értelmezett intralingvális fordítás keretében azt mondhatjuk: az eredeti szöveget a Merkl Ottó fejében és tanulmányaiban található bogár-definíciók alkotják. A tipikus intralingvális fordítás egyik jellemző tulajdonsága, hogy mindig két konkrét szöveggel van dolgunk, az egyik a másik alapján, annak értelmében született, vagyis függő és másodlagos szövegalkotásról van szó. Példánkban valószínűleg nem másodlagos, hanem x^n szövegalkotásról beszélhetünk, ahol a tudós által ismert és tudóskörökben használt, nagyon magas absztrakciós szintű definíciók kerültek megfogalmazásra a laikus által is érthető és értelmezhető nyelven. Ennek a folyamatnak a civilizáció fejlődése szempontjából napjainkban is kiemelkedő jelentősége van. Égető szükség van ugyanis arra, hogy a szakemberek által megszerzett tudás egy része valamilyen (egyszerű, de a szükségesnél nem egyszerűbb) formában, beleértve a megfelelő nyelvi formát is, eljusson a nem

szakemberekig, a laikusokig. Gondoljunk például a környezetvédelemre vagy a pandémiára. Hogyan várjunk el az átlagembertől együttműködő és környezettudatos magatartást, ha a klímaváltozással, erdőirtással, levegőszennyezéssel kapcsolatos tudás nem, vagy nem érthető módon érhető el a számára? Hogyan várjunk el megfelelő döntést az „oltakozás” kapcsán, ha az átlagemberekhez nem jut el a megfelelő információ – a megfelelő nyelvi köntösben? A tüskefehérjékről és a Covidról számos nyelvi formában és több absztrakciós szinten lehet értekezni, azonban ha az a cél, hogy a nem szakember is megértse az üzenetet, le kell fordítani azt: **a szakember nyelvéről a laikus nyelvére**. Úgy vélem, napjainkban éppen ennek az intralingvális fordítási iránynak van a legnagyobb jelentősége (az intralingvális fordítás irányairól vö. DOBOS 2014b). Ezért fontos az is, hogy meghatározzuk azokat a releváns jegyeket és összetevőket, amelyek az intralingvális fordításhoz szükséges kompetenciákat jellemzik.

2. A KOMPETENCIA MINT AZ ISMERETEK, KÉPESSÉGEK ÉS ATTITÚDOK EGYSÉGE

Vass Vilmos *A kompetencia fogalmának értelmezése* című tanulmányát a következő John Coolahan idézettel kezdi: „A kompetenciát úgy kell tekinteni, mint olyan általános képességet, amely a tudáson, a tapasztalaton, az értékeken és a diszpozíciókon alapszik, és amelyet egy adott személy tanulás során fejleszt ki magában.” (VASS 2006) Ezt követően a szerző kifejti, hogy a kompetencia fogalmának értelmezése során egy összetett rendszerrel állunk szemben, amelynek van hétköznapi és tudományos fogalommagyarázata egyaránt.

A *kompetencia* latin eredetű szó, amely a *com* prepozíció (= valamivel együtt vagy egyszerre) és a *peto, petivi* ige (= nyúl valamiért, tart valamilyen irányba, kíván, kér, kutat) összetételéből alakult ki. A *competentia* főnév eredeti jelentése: összehatalás, egyezés, egybehangzóság, megfelelés, illetékesség. A kompetencia fogalmának tartalma sokat változott az elmúlt idők során, jelentése folyamatosan bővült és gazdagodott, miközben napjainkra a személyiség-lélektan, a pszichológia, a kognitív tudományok, a pedagógia és az oktatáspolitikai egyik legnépszerűbb és leggyakrabban használt fogalmává alakult.

Az 1975-ben kiadott *Magyar Értelmező Kéziszótárban* a kompetencia főnév jelentése meglehetősen egyszerű: *illetékesség, hatáskör* (JUHÁSZ 1975: 752), a szó mellett pedig a *sajtó v. vál.* megjegyzést találjuk, ami azt jelenti, hogy a sajtóban vagy „a választékos, igényes, emelkedettebb stílusban használatos” (JUHÁSZ 1975: 1549). A 2003-as *Értelmező Kéziszótár* szerint a kompetencia *hozzaértést, szakértelmet, az embert a nyelv helyes használatára képessé tevő adottságot, az anyanyelv rendszerének, grammatikájának (ösztönös) ismeretét, birtoklását* jelent (PUSZTAI 2003: 726–727). Itt a nyelvre vonatkozó rész Chomsky kompetenciafogalmát tükrözi. Napjainkban a hétköznapi nyelvhasználatban kompetencián általában valamilyen szaktudást, szakértelmet, hozzáértést, ügyességet, alkalmasságot, jártasságot, felkészültséget értünk.

Halász Gábor a *Kompetencia* című tanulmánykötet előszavában a kompetencia fogalmának egyik legfontosabb összetevőjét emeli ki, nevezetesen a **cselekvőképességet**, a **sikeres problémamegoldó cselekvést**.

„A kompetencia fogalma arra a tulajdonságunkra utal, amely az élet fennmaradása szempontjából talán a legfontosabb. Ha a jelentését más szóval akarnánk visszaadni, erre talán a *'cselekvőképesség'* lenne a legalkalmasabb. Ha bővebben körül kell írunk, talán így tehetnénk: az a képességünk és hajlandóságunk, hogy a bennünk lévő tudást (ismereteket, készségeket és attitűdbeli jellemzőket) sikeres problémamegoldó cselekvéssé alakítsuk.” (HALÁSZ 2006)

A felnőttképzési törvény (2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről) értelmező rendelkezéseinek 20. pontja szerint a kompetencia „a felnőttképzésben részt vevő személy azon ismereteinek, készségeinek, képességeinek, magatartási, viselkedési jegyeinek összessége, amely által a személy képes lesz egy meghatározott feladat eredményes teljesítésére”. (Netjogtár 2013)

A humánerőforrás-menedzsment és a munkaerőpiac nézőpontjából a kompetens, vagyis a munkaerőpiac számára megfelelő munkavállalók az ismereteiket, képességeiket, személyiségüket, értékrendszerüket és attitűdjeiket úgy képesek alkalmazni, hogy feladataikat sikeresen teljesítsék. Ehhez az alábbi **kompetencia-összetevők** szükségesek: (1) az adott személy ismerete és tudása, (2) a fizikai és szellemi feladatok megoldásának feltételét jelentő készségek, jártasságok, (3) a személyes értékrendet alkotó önértékelés és szociális szerepek, (4) pszichikai-fizikai jellemzők, személyiségvonások, (5) motivációk, amelyek az egyént bizonyos cselekvések, viselkedések, magatartások és célok felé orientálják. (HRPortál 2013)

A Magyar képesítési keretrendszer (MKKR) alapján a kompetencia fogalmát az alábbiak szerint lehet definiálni: „pszichikus képződmények olyan rendszere, amely alkalmassá tesz valakit arra, hogy egy adott területen eredményesen tudjon tevékenykedni. A kompetencia belső összetevőiként a tudást, az attitűdöket/nézeteiket/diszpozíciókat, illetve képességeket különbözteti meg. A kompetenciát jellemzi a tevékenység során érvényesülő autonómia, illetve a felelősségvállalás szintje.” (DERÉNYI, VAMOS 2015: 14) Ezen definíció legfőbb jellemzője a **kimenetorientált-ság**, vagyis a tanulási eredményállítások mátrixában azt mutatja meg, hogy a tanulási folyamat végén, a kimenetkor milyen kompetenciákkal rendelkezik a képzést elvégző személy.

A kompetenciaelemeket (kompetencia-összetevőket) tartalmazó lista (kompetencialista) rendszerint **általános** és **szakterület-specifikus** kompetenciákból tevődik össze, amelyek egymással szoros kapcsolatban állnak, ezért egyfajta **kompetencia-hálót** alkotnak. A háló sajátosságából adódóan megállapítható: ha az egyik kompetencia fejlődik, az hatással lesz a többire is. Gerald Durrell híres mondatát – „A világ különleges és bonyolult, akárcsak a pók hálójá. Ha megérinted egy fonálát, remegése végigfut az összes többi szálon.” – a kompetenciákra vonatkoztatva az alábbiak szerint alakíthatjuk át: A kompetenciák rendszere különleges és bonyolult, akárcsak a pók hálójá. Ha megérinted egy fonálát, remegése végigfut az összes többi szálon.

A kompetenciákat általában a pedagógiai szakirodalomban is – ahogyan a fentiekben említettük – két nagy csoportra osztják: ezek az **általános** és a **speciális** kompetenciák. Előbbiek tovább tagolhatók a személyes (pl. főzés), a szociális (pl. kommunikáció, gyereknevelés) és a kognitív kompetenciákra (pl.: fogalmazás, gondolkodás). Utóbbiak speciális képességek, készségek, szokások, ismeretek rendszeréből tevődnek össze, amelyeknek a tágan értelmezett **alkotóképesség** az alapja. (NAGY 1996: 206)

Összegezve megállapíthatjuk tehát, hogy a kompetencia olyan képesség (cselekvőképesség, alkotóképesség), amely alkalmassá tesz az életfeladatok adott helyzetben történő adekvát, optimális, tehát sikeres megoldására. Az általános kompetenciák segítségével rendszerint a mindennapi élethez kötődő, egyéni (pl. önkiszolgálás) és szociális feladatokat (pl. társas kapcsolatok kialakítása) oldunk meg, míg a speciális kompetenciák valamilyen szakmához, szakképzettséghez, hivatáshoz, alkotáshoz (pl. fordításhoz) kapcsolódnak.

3. A FORDÍTÁSHOZ SZÜKSÉGES KOMPETENCIÁK

Georg Steiner *Bábel után* című művében Ortega y Gasset-et idézi, aki a következőket mondja: „A fordítás — lehetetlen. De a gondolat és az élőbeszéd tökéletes egybeesése ugyancsak lehetetlen. Valamiképpen minden pillanatban legyőzzük a lehetetlent.” (STEINER 2005) Vajon milyen kompetenciákra van szükség a „lehetetlen legyőzéséhez”? Vajon milyen kompetenciákkal rendelkeztek híres íróink és költőink, akik tevékenységük jelentős részét a fordításnak szentelték? Vajon milyen készségekkel és képességekkel rendelkeznek a fordítók? Vajon mit gondol erről Tóth Tamás Boldizsár, a Harry Potter-kötetek, a Star Wars-filmek és számos Walt Disney produkció fordítója? Pár évvel ezelőtt egy rádióinterjúban a riporter kérdésére az alábbiakat mondta:

- *Mi szükséges a jó fordításhoz?*
- *Azt hiszem, jó beleérző képesség és nyelvérzék dolga.*

A gyakorló fordító frappáns, rövid és velős meghatározását a szakirodalom jelentős mértékben kiszélesíti és számos egyéb kompetenciát nevesít, amelyek közül itt most csak néhányat sorolunk fel: anyanyelvi, célnyelvi, lexikai, grammatikai, szociolingvisztikai, pragmatikai, szövegalkotási, átviteli vagy transzfer, helyesírási, terminológiai, interkulturális stb.

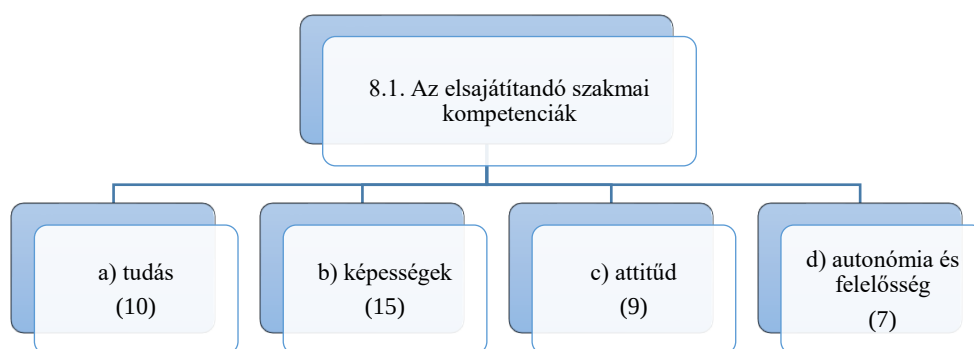
A világ, a technika és a fordítói piac átalakulásával párhuzamosan megváltoznak a fordítókkal szemben támasztott követelmények, átalakul a fordítói kompetenciák listája: bizonyos, korábban fontosnak tartott kompetenciák háttérbe szorulnak, más követelmények és kompetenciák pedig előtérbe kerülnek. Ilyenek például a CAT-eszközök használatának kompetenciája, valamint általában a digitális kompetenciák, továbbá az utószerkesztési, az információkeresési és a szolgáltatásnyújtási kompetenciák.

A 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről című dokumentum 24. fejezete tartalmazza a **Fordító és tolmács mesterképzési szak** képzési és kimeneti követel-

ményeinek a leírását (Netjogtár 2016). Ezen belül a 8. pontban találjuk a mesterképzési szak képzési célját és a 8.1. pontban a szakmai kompetenciák felsorolását:

„A képzés célja olyan fordítók és tolmácsok képzése, akik képesek szakszerűen ellátni az írásbeli és a szóbeli nyelvi közvetítés feladatát idegen nyelvről magyarra és magyarról idegen nyelvre. Az írott vagy hallott forrásnyelvi szöveget tartalmilag pontosan és nyelvileg helyesen vissza tudják adni a célnyelven, tájékozottak a forrásnyelvi és célnyelvi országok, valamint az Európai Unió országainak politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életében, és ismerik a nyelvi közvetítés etikai és retorikai szabályait. Felkészültek tanulmányaik a doktori képzésben történő folytatására.”

A 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet 1. melléklete tartalmazza a különböző végzettségi szinteket (felsőoktatási szakképzés, alapképzés, mesterképzés) leíró általános jellemzőket és kompetenciákat. A rendelet – mindhárom végzettségi szint esetében – 4 fő kompetenciát különböztet meg („Mesterképzésben mesterfokozatot az szerezhethet, aki rendelkezik a következő tudás, képesség, attitűd, illetve autonómia és felelősség kompetenciákkal: ...”), amelyeket további kompetencia-összetevőkre tagol. A Fordító és tolmács mesterképzési szak esetében a 4 fő kompetencia további, összesen 41 (10 + 15 + 9 + 7) részkompetenciára tagolódik.

2. ábra

A Fordító és tolmács mesterképzési szak képzési és kimeneti követelményeiben szereplő 4 fő kompetencia (zárójelben az egyes kompetenciákhoz tartozó részkompetencia elemek száma látható)

3.1. Az elsajátítandó szakmai kompetenciák:

A fordító és tolmács

a) tudása

- 1) Ismeri a fordítási és tolmácsolási tevékenység elméleti kérdéseit.
- 2) Rendelkezik nyelvi és kulturális ismeretekkel a forrás- és a célnyelven.

- 3) Tisztában van az interkulturális kommunikáció sajátosságaival.
- 4) Rendelkezik írásbeli és szóbeli kommunikációs alapismeretekkel.
- 5) Áttekintéssel rendelkezik a protokoll alapismeretek területén.
- 6) Rendelkezik nyelvpártól független háttérismeretekkel (gazdasági, jogi, politikai).
- 7) Tisztában van a fordító és tolmács szakma működésével (intézményrendszer, mechanizmusai, szabványok, etikai kódexek).
- 8) Alaposan ismeri a nyelvhelyességi, lexikográfiai, terminológiai segédeszközöket (nyomtatott szótár, elektronikus szótár, szövegtárak, kézikönyvek, terminológiai adatbázisok, szakmai fórumok, folyóiratok, tudásbázisok, ontológiák).
- 9) Alaposan ismeri a fordítók számára fontos szoftvereket.
- 10) Ismeri és átlátja a szükséges terminológiai elméleti és gyakorlati alapelveket.

b) képességei

- 1) Módszertani ismereteit képes hatékonyan hasznosítani a fordítás és tolmácsolás terén.
- 2) Képes fordítói és tolmácsolási szolgáltatásokat nyújtani.
- 3) A választott nyelveken különböző nyelvkombinációban képes szakszövegeket fordítani és konszekutív módon tolmácsolni.
- 4) Képes forrásnyelven szöveget elemezni.
- 5) Képes olyan szöveget alkotni a két nyelven, amely a tartalmi hűség mellett megfelel az adott nyelv hagyományainak, szerkezetének és szóhasználatának, valamint a szóban forgó szakterület terminológiai elvárásainak is.
- 6) Képes gördülékenyen eligazodni az adott szakterület szövegfajtaiban, szóhasználatában és terminológiájában mind a forrás-, mind a célnyelven.
- 7) Megfelelő idegen nyelvi és anyanyelvi tudás és szabatos fogalmazási készség birtokában képes a nyelvhelyességi szabályokat automatikusan alkalmazni.
- 8) Képes alkalmazni a szövegfajtának megfelelő fordítási és tolmácsolási technikát.
- 9) Képes terminológiai felkészülés és információkeresés végzésére.
- 10) Képes a fordítási és tolmácsolási megbízásokat tematikusan előkészíteni.
- 11) Képes használni a számítógépes fordítástámogató eszközöket és az internetes kommunikációs eszközöket.
- 12) Képes eligazodni a nyelvhelyességi, lexikográfiai és terminológiai segédeszközök használatában (nyomtatott szótár, elektronikus szótár, szövegtárak, kézikönyvek, terminológiai adatbázisok, szakmai fórumok, folyóiratok, tudásbázisok, ontológiák).
- 13) Képes a fordítást és a lektorálást segítő eszközök használatára.
- 14) Képes terminológiai gyűjteményeket készíteni.
- 15) Képes kezelni a tolmácsolással járó stresszt.

c) attitűdje

- 1) Nyitott a szakmai újdonságok iránt.
- 2) Nyitott a szakmai és módszertani fejlesztések iránt, amelyek hatékonyabbá teszik a munkavégzést.
- 3) Kíváncsi a szakma fejlődésére.

- 4) Rugalmasan alkalmazkodik a változó szakmai környezethez és munkafeltételekhez.
- 5) Kritikusan gondolkodik és elemzi a fordítók és tolmácsok munkavégzésének mindenkori körülményeit.
- 6) Szemlélete kritikus a szakmai folyamatokkal és saját szakmai teljesítményével kapcsolatban.
- 7) Nyitott a szakmai szervezetek munkája iránt.
- 8) Kreatív problémamegoldás jellemzi szakmai tevékenységét és pályafutását.
- 9) Fogékony a szakmai újításokra és a folyamatos szakmai továbbképzés igénye jellemzi.

d) autonómiája és felelőssége

- 1) A szakmát önállóan végzi, mivel rendelkezik az ehhez szükséges ismeretekkel, képességekkel, jártassággal és gyakorlattal.
- 2) A megfelelő fordítási műveleteket alkalmazza és a megfelelő fordítói stratégiát választja ki.
- 3) Legjobb tudása szerint képviseli a szakterület szakmai és etikai alapértékeit.
- 4) Betartja a szakmai etikai szabályokat.
- 5) Diszkréten kezeli a tudomására jutott bizalmas információkat.
- 6) Felelősségteljesen kezeli a birtokába jutott dokumentumokat.
- 7) Elfogadja a külső szakmai kritikát, amelyet elemez és amelyből következtetéseket von le, a következtetések eredményét autonóm módon hasznosítja munkájában.²

A fordítók kompetenciahálója – a fentiek értelmében – olyan összetett kognitív rendszert alkot, amelynek vannak (1) tudásra, (2) képességekre, (3) attitűdökre, (4) autonómiára és felelősségre vonatkozó elemei. Ezek az elemek tovább tagolódnak és különböző számú részkompetenciát foglalnak magukban. Ha a rendszer nem teljes (ha a fordító bizonyos kompetenciákkal nem rendelkezik) vagy ha a háló sérül (a fordító nem megfelelő mértékben/minőségben rendelkezik az adott kompetenciával), a fordító nem képes a fordítás megfelelő szintű elvégzésére. A kognitív rendszer teljesége, a kompetenciaháló minősége és a fordítói tevékenység színvonala között egyenesen arányos az összefüggés: minél több részelem hiányzik, minél jobban sérül a háló, annál gyengébb lesz a fordítói munka, végeredményben a célnyelvi szöveg. Természetesen ez az összefüggés az ellenkező irányban is érvényes: minél teljesebb és minél jobb minőségű a fordítói kompetenciaháló, annál sikeresebb a fordítói problémamegoldó és alkotói cselekvés.

A fordítók olyan összetett képességtárral rendelkeznek, amelynek segítségével a meglévő tudásukat, ismereteiket és tapasztalataikat komplex nyelvi cselekvéssé formálják, aminek során a forrásnyelvi szövegből megszületik a célnyelvi szöveg.

² https://www.elte.hu/dstore/document/175/KPR_III_A_MESTER_1718.pdf.

4. KOMPETENCIÁK AZ INTER- ÉS AZ INTRALINGVÁLIS FORDÍTÁS ESETÉBEN

Az alábbiakban arra a kérdésre keresünk választ, vajon vannak-e olyan kompetenciák, amelyek egyformán szükségesek az inter- és az intralingvális fordításhoz, illetve vannak-e olyanok, amelyek a fordítás ezen két típusa közül csak az egyikre vagy a másikra jellemzőek.

Sajnos napjainkban még (!) nem létezik intralingvális fordító és tolmács szak, ezért nem rendelkezünk olyan dokumentummal sem, amely az intralingvális fordító és tolmács szak képzési és kimeneti követelményeit tartalmazza. A magyar oktatási rendszerben azonban megtaláljuk egy ilyen (jelenleg még csupán képzeletbeli) képzés elemeit több egyetemi szak tantárgyai között is. Példaként az orvostanhallgatók kommunikációelméleti és kommunikációs technikai oktatását említhetjük (vö. PILLING 2008). Az orvoslás mindennapjaiban használt intralingvális fordítás egyaránt elengedhetetlen ugyanis a betegtájékoztatásban, a beteg meggyőzésében, az együttműködés kialakításában, a közös döntéshozatalban, a tájékozott beleegyezés jogának gyakorlásában, a kríziskommunikációban, a rossz hírek közlésében, a diagnózis felállításában, a terápiában, a terápiás betegoktatásban, a prevencióban, a népegészségügyi programok kommunikációjában, egyszóval a gyógyításban. De ugyanilyen fontos szerep jut a nyelven belüli fordításnak a jogi diskurzusban is, ahol a jog világába, és ezáltal a jogi szaknyelv világába bevont laikusok és szakemberek közötti hatékony kommunikáció egyik alapvető feltétele a nyelven belüli fordítás, jellemzően a szaknyelvről köznyelvre történő regiszterváltás (vö. SZABÓ 2001, 2002, 2010, 2018, VINCINAI 2015, 2017, DOBOS 2010, 2014a, 2015, 2020).

A „gondolatokhoz odataláló nyelv”³ (JÓKAI 1886) nagyon sokféle lehet, egyrészt a világ nyelveit, másrészt egy nyelv különböző regisztereit figyelembe véve. Ennek a nyelvnek a megtalálása, vagyis a kommunikációs feladat rendszerint az, hogy az információt megfelelő módon, megfelelő helyen és időben, megfelelő nyelvi eszközökkel és megfelelő köntösben továbbítsuk a célközönség számára. A gondolatokhoz megfelelően odataláló nyelv lehet tehát az anyanyelvünk vagy egy idegen nyelv, illetve mindkettő különböző regiszterei. Fordítás esetében annyival bonyolultabb a helyzet, hogy a fordítónak a gondolatokhoz odataláló forrás- és célnyelvet is használnia kell. A nyelven belüli fordításnál pedig különböző regiszterek játszanak szerepet. Vagyis azt kell megoldani, hogy egy szöveg, például mondjuk az *ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* hogyan fogalmazható meg fiatalok számára úgy, hogy az új szöveg a célcsoport megváltozásával felmerülő minden új szempontnak megfelelően: a nyelv odataláljon a gondolathoz és a megfogalmazás, amennyire csak lehet, egyszerű legyen, de a szükségesnél nem egyszerűbb. Az alábbiakban (ld. 2. táblázat)

³ „S hogy magyarul írok, azt nem azért teszem, mert nemzetem iránti kötelességem kényszerít, hogy hű hazafi legyek – hanem azért, mert én olyan szép, kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odataláló nyelvet nem ismerek, mint a magyar. Miért is nem világnyelv? Ha ezt más nemzetek nagy szellemei tudnák! Hiszen magyar nyelven költeni olyan, mint a hegedűművésznak a straduarión játszani! – Miért nem beszéli ezt a művelt nagyvilág? – Sokszor kérdezem magamban, hát már az Isten a magyar nyelvet csak a saját gyönyörűségére teremtette?”

erre látunk példát, amikor egymás mellé helyeztük *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* hivatalos dokumentumának néhány cikkét a *Nyilatkozat* egyszerűsített változatával. A jogi nyelvről köznyelvre és azon belül is a fiatalok nyelvére történő nyelven belüli fordítás célja az érthetőség, a szöveg befogadásának lehetővé tétele, megkönnyítése. A regiszterváltás, a nyelvi eszközök megválasztása, a szöveg hosszának csökkentése, a szintaktikai szerkezetek egyszerűsítése és a terminológia hátterbe szorítása egyaránt a befogadási erőfeszítés optimalizálását célozzák.

2. táblázat

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata hivatalos dokumentumának összevetése a Nyilatkozat egyszerűsített változatával

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata eredeti, hivatalos dokumentum ⁴	Egyszerűsített változat ⁵
1. cikk Minden emberi lény szabadnak születik, és azonos méltósággal és egyenlő jogokkal rendelkezik. Az emberek, észszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.	1. Mindannyian szabadnak és egyenlőnek születünk. Mindegyikünk szabadnak született. Mindegyikünknek lehetnek saját gondolatai és elképzelései. Mindegyikünket azonos bánásmódban kell részesíteni.
2. cikk Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül, hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra. Ezenfelül nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak vagy területnek politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, aszerint, hogy az illető ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem autonóm, vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott.	2. Nincs megkülönböztetés. Ezek a jogok mindegyikünket megilletik, bármiben is vagyunk különbözőek.
7. cikk A törvény előtt mindenki egyenlő, és bármiféle megkülönböztetés nélkül joga van ahhoz, hogy egyenlő védelemben részesüljön a törvény előtt. Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő minden megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben.	7. A törvény előtt mindenki egyenlő. A törvény mindenki számára egyenlő. Mindnyájunkkal igazságosan kell bánnia.

⁴ Az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának cikkei 1-től 10-ig ([humanrights.com](https://hu.humanrights.com/what-are-human-rights/universal-declaration-of-human-rights/articles-01-10.html))
<https://hu.humanrights.com/what-are-human-rights/universal-declaration-of-human-rights/articles-01-10.html>.

Az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának cikkei 11-től 20-ig ([humanrights.com](https://hu.humanrights.com/what-are-human-rights/universal-declaration-of-human-rights/articles-10-20.html))
<https://hu.humanrights.com/what-are-human-rights/universal-declaration-of-human-rights/articles-10-20.html>.

⁵ <http://www.fiatlokozemberijogokert.hu/what-are-human-rights/universal-declaration-of-human-rights/articles-1-15.html>.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata eredeti, hivatalos dokumentum ⁴	Egyszerűsített változat ⁵
11. cikk Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják. Senkit sem szabad elítélni oly cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése pillanatában a hazai jog vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő cselekmény. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a büntetendő cselekmény elkövetése pillanatában volt alkalmazható.	11. Bűnösségünk bebizonyításáig ártatlank vagyunk. Senkit sem lehet felelőssé tenni valamiért, amíg az rá nincs bizonyítva. Ha valaki azt mondja, hogy valami rosszat tettünk, akkor jogunk van bebizonyítani, hogy az nem igaz.
18. cikk Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.	18. A gondolat szabadsága. Mindegyikünknek joga van abban hinni, amiben akar, és akarata szerint megválasztani vagy megváltoztatni a vallását.
22. cikk Minden személynek mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen, és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival – a méltósághoz és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.	22. Szociális biztonság. Mindegyikünknek joga van egy otthonhoz, amit megengedhet magának; orvossághoz, oktatáshoz, gyermekgondozáshoz, a megélhetéséhez elegendő pénzhez és betegsége vagy öregsége esetén orvosi ellátáshoz.
23. cikk Minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez. Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül egyenlő bérhez van joga. Mindenkinek, aki dolgozik, olyan méltányos és kielégítő fizetéshez van joga, amely számára és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít, és amelyet megfelelő esetben a szociális védelem összes egyéb eszközei egészítenek ki. Minden személynek joga van másokkal együtt szakszervezet alapításához, és érdekeinek védelme céljából szakszervezetekhez való csatlakozáshoz.	23. A dolgozók jogai. Minden felnőttnek joga van munkát végezni, tisztességes munkabért kapni, és a szakszervezetekhez szabadon csatlakozni.
28. cikk Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszer uralkodjék, amelyben a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülhessenek.	28. Egy szabad és tisztességes világ. Országunkban és a világon mindenütt megfelelő rendnek kell uralkodnia ahhoz, hogy mindannyian élvezhesük jogainkat és szabadságunkat.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata eredeti, hivatalos dokumentum ⁴	Egyszerűsített változat ⁵
29. cikk A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése. Jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölce, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít. Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.	29. Kötelességeink. Kötelezettségeink vannak mások iránt, és az ő jogait és szabadságukat is meg kell védenünk.
30. cikk A jelen Nyilatkozat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az valamely állam, valamely csoport, vagy valamely egyén részére bármilyen jogot adna arra, hogy az itt kinyilvánított jogok és szabadságok megsemmisítésére irányuló tevékenységet fejtsen ki, vagy ilyen cselekményt elkövessen.	30. Senki sem veheti el tőlünk az emberi jogainkat.

Hasonló intralingvális fordítással találkozunk a *Gyermekek Jogairól Szóló Egyezmény* hivatalos magyar fordítása (1991. évi LXIV. tv.) alapján elkészült *Gyermekek jogi Egyezmény* esetében is, amelynek deklarált célja az érthetőség az érintett korcsoport számára: „Az Egyezmény jogászok számára íródott, még a **felnőttek számára sem érthető könnyen**. Ebben az összefoglalóban csak a legfontosabbakat emeltük ki, és **számodra is könnyen érthető** mondatokban fogalmaztuk meg.” (kiemelések a szerzőtől) Kiemelten fontos az a tény is, hogy az eredeti szöveg alapján több, életkortól függő nyelven belüli fordítás készült: az „A” változat a kisgyermekek részére, a „B” változat 8–12 éveseknek, a „C” változat pedig a 12–16 éves korosztály számára (vö. DOBOS 2015).

Az ENSZ *Fogyatékosággal élő Személyek Jogairól szóló Egyezményének* eredeti szövegét⁶ az ÉFOÉSZ (Értelmi Fogyatékosággal Élők és Segítőik Országos Érdekvédelmi Szövetsége) kezdeményezésére fordították le⁷ **könnyen érthető nyelvre**,⁸ amely szövegváltozat mindenki számára elérhető az interneten.⁹ A doku-

⁶ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700092.tv>.

⁷ A könnyen-érthető szöveget írta: Farkasné Gönczi Rita és Kovács Melinda. A szöveg érthetőségének ellenőrzésében közreműködött: Németh Zsuzsa.

⁸ Az Egyesült Nemzetek keretében 2006. december 13-án fogadták el a Fogyatékosággal élő Személyek Jogairól szóló Egyezményt, amelyet az Országgyűlés a 2007. évi XCII. törvénnyel ismert el, és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyvet. Az Egyezmény és a hozzá kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv intralingvális fordítása (könnyen érthető változata) a Szociális és Munkaügyi Minisztérium megbízásából 2007-ben készült.

⁹ <https://www.un.org/disabilities/documents/natl/hungary-ez.pdf>, hungary-ez.pdf.

mentum elején olvashatunk a – nemzetközi szabályokon alapuló – könnyen érthető módszerről, amelynek az a célja, hogy megfelelő és érthető információt nyújtson a megértési és olvasási problémával élő emberek számára. A **könnyen érthető módszer** az intralingvális fordítás egyik speciális típusa, amely speciális szövegszerkesztési és szintaktikai eljárásokat, valamint rajzokat, fényképeket és piktogramokat is alkalmaz. A könnyen érthető módszerrel készült szövegeken az alábbi jelzés látható:

Az *Egyezmény a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogairól. Könnyen-érthető változat* című dokumentum a bevezetőjében, kiemelt szövegrészben tartalmazza a kiadvány célját: „Fontos, hogy minden ember ismerje meg a jogait. A jogi szövegeket néha nehezen lehet megérteni. Az ENSZ Fogyatékossgal élő Személyek Jogairól szóló Egyezménye jogi szöveg. Nehezen érthető. Ezért készült el ez a könnyen érthető változat.”

Magyarországon 2021. június 4-én került sor az első ún. KÉK (könnyen érthető kommunikáció) konferencia megrendezésére, *Könnyen érthető kommunikáció, egyenlő esélyű hozzáférés* címmel. A nemzetközi szakmai konferencia meghívóján olvashatjuk az alábbiakat:

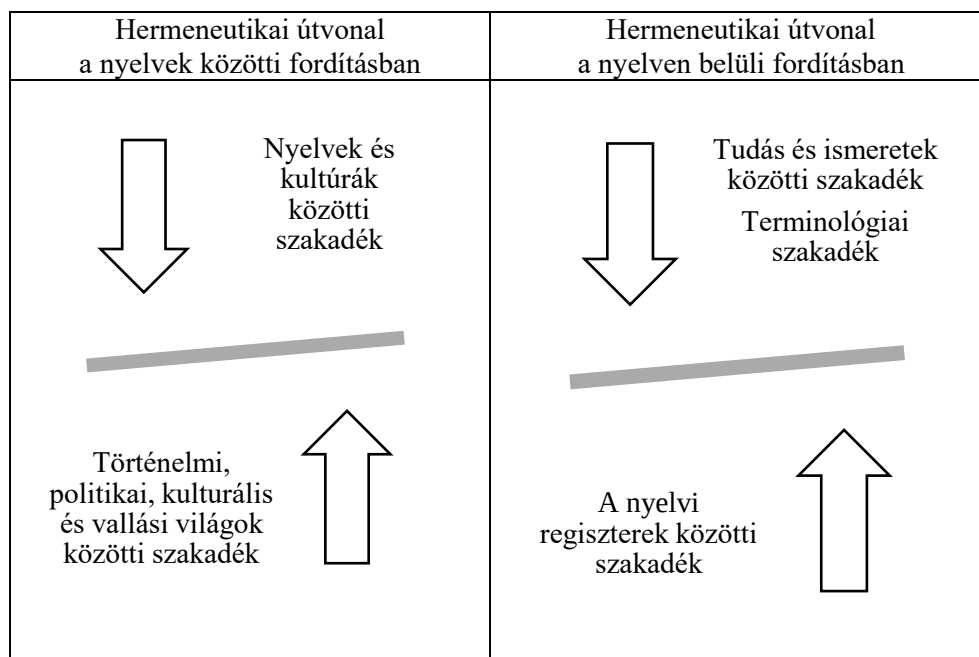
„A könnyen érthető kommunikáció a köznyelvben vagy összetettebb nyelvi szinten megjelenő információ tartalomegységeinek megjelenítése vagy önálló információs tartalom kidolgozása egyszerű, letisztult formában, mely az információ megértését szolgálja. A könnyen érthető kommunikáció gyakorlatában a nyelvtant, mint a nyelv teljes rendszerét sok esetben egyedi szabályok mentén alkalmazza. Az információ könnyen érthető kommunikáció alkalmazásával történő feldolgozását az adaptáció tartalmi és formai szabályainak betartása mellett a képek és illusztrációk adekvát alkalmazása segíti. A könnyen érthető kommunikáció alkalmazása során fontos alapelv tapasztalati szakértő bevonása a munkába, illetve az elkészült tartalom ellenőrzésébe.”¹⁰

A jogi szövegek intralingvális fordítása mellett gyakori a nyelven belüli fordítás alkalmazása az irodalmi szövegek esetében is. Ezt igazolja azon kiadványok nagy száma, amelyekben az eredeti irodalmi szövegeket fordítják le – rendszerint a fiatalabb korosztály számára – egyszerűbb, érthetőbb nyelvre (vö. DOBOS 2020). Például

¹⁰ <http://konnyenertheto.gonczirita.hu/tag/konferencia/>,
http://konnyenertheto.gonczirita.hu/wp-content/uploads/2021/05/K%C3%89K-konferencia-program_210604.pdf.

az angol nyelvű klasszikus irodalom ismert műveit az ELI Publishing gondozásában olvashatjuk egyszerűbb, a nyelvtanulók számára érthetőbb formában (Könnyített klasszikusok angolul).¹¹ A kiadó életkor és nyelvtudás szerint is kategóriákba sorolja a könyveket (Young ELI Readers, Teen ELI Readers, Young Adult ELI Readers, A1, B2 stb.), ami egyrészt meghatározza a nyelven belüli fordítás eljárási és átváltási műveleteit, másrészt az adott célcsoport számára ideálissá teszi a befogadási erőfeszítés nagyságát.

Az inter- és az intralingvális fordítás egyaránt az interpretálás speciális esete, amikor is a nyelvközi fordítónak a nyelvek és kultúrák [a történelmi, politikai, kulturális és vallási világok közötti szakadékokat kell áthidalniuk (GADAMER 1984)], míg a nyelven belüli fordítónak a hermeneutikai útvonala a tudás és ismeretek közötti (pl. szakmai vagy terminológiai) szakadékokat, köztük a (pl. generációs különbségek-ből adódó) nyelvi regiszterek közötti szakadékokat kell áthidalnia.

3. ábra

Az inter- és az intralingvális fordítás mint az interpretálás speciális esete

A nyelvközi és a nyelven belüli fordítók által bejárt kognitív útvonal hasonlósága alapozza meg azt az állítást, hogy a fordítás két típusának a végzéséhez számos azonos kompetencia szükséges. Az alábbiakban kiemeltük a *Fordító és tolmács*

¹¹ <https://www.eliggradedreaders.com/en/>. The pleasure of reading. Hundreds of classic and original titles from which to learn English, French, Spanish, German, Italian, Chinese and Russian, organized by language level (CEFR) for all ages, from youngers to adults.

mesterképzési szak képzési és kimeneti követelményei közül a szövegértési, szövegalkotási kompetenciákat és a tapasztalatok azt mutatják, hogy **a forrás- és a célnyelvre történő utalásokon kívül minden más azonos a két kompetenciahálót illetően.** Az alábbi felsorolásban dőlt betűvel jelöltük a közös kompetenciaelemek azon részeit, amelyek csak az interlingvális fordításra vonatkoznak:

- Képes szakszövegeket fordítani *különböző nyelvkombinációban.*
- Képes *forrásnyelven* szöveget elemezni.
- Képes olyan szöveget alkotni *a két nyelven*, amely a tartalmi hűség mellett megfelel az adott nyelv hagyományainak, szerkezetének és szóhasználatának, valamint a szóban forgó szakterület terminológiai elvárásainak is.
- Képes eligazodni az adott szakterület szövegfajtáiban, szóhasználatában és terminológiájában *mind a forrás-, mind a célnyelven.*
- Képes alkalmazni a szövegfajtának megfelelő fordítási technikát.

A képzési és kimeneteli követelmények között vannak olyan kompetenciaelemek is, amelyek nem értelmezhetőek vagy nem relevánsak az intralingvális fordítások világában, erre például szolgálnak az alábbiak:

- Tisztában van a fordító és tolmács szakma működésével (intézményrendszer, mechanizmusai, szabványok, etikai kódexek).
- Alaposan ismeri a fordítók számára fontos szoftvereket.
- Betartja a szakmai etikai szabályokat.
- Legjobb tudása szerint képviseli a szakterület szakmai és etikai alapértékeit.
- Tisztában van az interkulturális kommunikáció sajátosságaival.

Vannak azonban olyan speciális, elsődlegesen az intralingvális fordításhoz szükséges kompetenciák, amelyeket a *Fordító és tolmács mesterképzési szak képzési és kimeneti követelményei* nem vagy nem hangsúlyozottan tartalmaznak. Ilyen területek például a nyelvi regiszterekhez, a stilisztikai ismeretekhez, a stíluselemekhez, az empátiához, közérthetőséghez, befogadási és feldolgozási erőfeszítéshez kapcsolódó kompetenciák. A különbségeknél evidenciaként említhetjük továbbá az idegen nyelv tudását és az ehhez kapcsolódó összes alkompetenciát.

ÖSSZEGZÉS

Melyek tehát azok a közös kompetenciák, amelyek egyaránt szükségesek az inter- és az intralingvális fordító számára? Minden olyan fordítói kompetencia a közös tartományban található, amely az interpretációval, az értelmezéssel, a szövegértéssel és szövegalkotással van kapcsolatban. A hangsúly azonban a közös kompetenciák esetében is jellemzően más-más részkompetenciára helyeződik, ami a fordítás két típusának különbözőségéből adódik. Ilyen például a célszöveg terjedelme: A nyelvek közötti fordításnál – ideális és tipikus esetben – a célnyelvi szöveg hossza csak a szükséges minimális mértékben tér el a forrásnyelvi szöveg hosszától, míg a nyelven

belüli fordításnál területi korlátokról gyakorlatilag nem beszélhetünk. Éppen ellenkezőleg: gyakran az a feladat, hogy a célszöveg lényegesen rövidebb legyen, mint az eredeti (pl. irodalmi művek gyermekek vagy az adott nyelvet tanuló külföldiek számára történő átdolgozása, szakmai cikkek laikusok számára történő átfordítása stb.). Találkozunk a gyakorlatban az ellenkező irányú törekvéssel is, amikor például egy szöveg jelentésének a magyarázata a feladat (pl. egy jogszabály ügyvéd általi fordítása a laikus számára). A szövegalkotási kompetencia tehát egyaránt fontos mindkét fordítási típusnál, azonban a kompetenciahálót alkotó kognitív rendszer más-más elemeinek az aktiválására van szükség, ha egy szöveget ugyanolyan terjedelemben, rövidebben vagy hosszabban kívánunk újraalkotni.

Az intra- és interlingvális fordításra egyaránt jellemző explicitáció szintén azonos kompetenciákat feltételez. Az explicitáció egyik alapvető közös előfeltétele például az eredeti szöveg megfelelő interpretálása és az ehhez szükséges kompetenciák megléte. A különbségek abból adódnak, hogy a tipikus interlingvális fordításnál a fordító nem lehet sokkal „udvariasabb”, explicitebb, mint ahogyan azt az eredeti mű szerzője tette az eredeti mű olvasójával szemben. Ugyanakkor például a köznyelvről jogi szaknyelvre történő intralingvális fordításnál az udvariasság kategóriáját a jogi relevancia kategóriája váltja fel. Indokolt minden olyan átváltás, amelynek eredménye olyan nyelvi reprezentáció létrehozása, amely (1) a jogeset szempontjából releváns, (2) terminológiai szempontból szükségszerű. A jogi szakemberek mint intralingvális fordítók ugyanis a laikusok világlátása és a professzionisták jogi gondolkodásmódja közötti szakadék áthidalása során célnyelvi szövegeket úgy szerkesztik meg, hogy abban egy előre meghatározott szöveg (jogszabályok) elemeit és terminológiáját helyezik el. Így lesznek a kezdő tényekből jogi tényállások, a gyanúsított vallomásaiban köznyelven előadott történetekből jogi nyelven megfogalmazott szövegek, például egy vádirat. Ugyanígy eltérő az explicitáció létjogosultsága is a fordítás két típusánál: az interlingvális fordításnál azért engedhető meg az explicitáció, hogy a célnyelvi befogadó szempontjainak függvényében a szöveg megértését optimalizáljuk. Intralingvális fordításnál gyakran kötelező az explicitáció; a jelentések bővebb kifejtése, a magyarázat alapvető célja a szöveg átalakításának (pl. a köznyelvi narratívák értelmezése a jog világában, vagy fordítva: a jogszabályok értelmezése a laikusok világában).

Az inter- és intralingvális fordítás azonos ismérveiből adódóan (pl. a fordítás mindkét típusa másodlagos, függő szövegalkotás) az inter- és intralingvális fordítók kompetenciahálója számos közös elemet tartalmaz. A közös kompetenciákhoz (pl. szövegalkotási kompetencia) tartozó alkompetenciák súlya részben eltérő lehet (pl. a célszöveg terjedelme miatt).

A fordítás két típusa közötti alapvető különbségekből adódóan (pl. egy nyelv, két nyelv, eltérő fordítói feladat és funkció) több olyan kompetencia-összetevő létezik, amelyek elsődlegesen vagy kizárólagosan a nyelvközi fordításokhoz nélkülözhetetlenek (pl. idegen nyelvi kompetenciák), illetve elsődlegesen a nyelven belüli fordításhoz szükségesek (pl. regiszterváltási kompetencia).

IRODALOM

- [1] Albert Sándor (2003). *Fordítás és filozófia*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- [2] Calaprice, Alice (2010). *Újabb idézetek Einsteintől*. Budapest: Alexandra Kiadó.
- [3] Derényi András, Vámos Ágnes (2015). *A felsőoktatás képzési területeinek kimeneti leírása – ajánlások. Egy kísérleti fejlesztés eredménye*. Budapest: Oktatási Hivatal, kimeneti_leirasok.pdf (oktatasi.hu) (letöltve: 2019. 01. 03.).
- [4] Dobos Csilla (2010). Jogi pragmatika. A tárgyalótermi kommunikáció pragmatikai szempontú vizsgálata. In Szabó Miklós (szerk.) *Nyelvében a jog*. Miskolc: Bíbor Kiadó, pp. 29–64.
- [5] Dobos Csilla (2014a). *Nyelv és jog*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.
- [6] Dobos Csilla (2014b). A nyelven belüli fordítás különböző típusai. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* pp. 61–75.
- [7] Dobos Csilla (2015). Nyelven belüli fordítás és tisztességes jogi eljárás. In Szabó Miklós (szerk.) *A jog nyelvi dimenziója*. Miskolc: Bíbor Kiadó, pp. 215–226.
- [8] Dobos Csilla (2020). A nyelven belüli fordítás szerepe a jogi szakmai nyelvhasználatban. *Szellem és tudomány* 11. sz., pp. 96–105.
- [9] Dobos Csilla (2020). Stíluselemek vonzásában – A nyelven belüli fordítás és az Austen-projekt. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* Tom. 24, Fasc. 1, pp. 99–113.
- [10] Eco, U. (2003). *Mouse or Rat? Translation as Negotiation*. London: Weidenfeld–Nicolson.
- [11] Eco, U. (2009). *Quasi dasselbe mit anderen Worten. Über das Übersetzen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- [12] Gadamer, Hans-Georg (1984). *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*. Budapest: Gondolat.
- [13] Halász Gábor (2006). Előszó. In Demeter Kinga (szerk.) *A kompetencia*. Budapest: Országos Köznevelési Intézet, Előszó | Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet (gov.hu) (letöltve: 2020. 01. 12.).
- [14] Heltai Pál (2003). Intralingual and interlingual translation. In Lengyel Zs., Navracsics J. (eds.) *Proceedings of the 5th Psycholinguistics Summer School, Balatonalmádi*, special edition, Veszprém: VE Alkalmazott Nyelvészeti Tan-szék. Compact disk, ISBN: 963-9495-08-5.
- [15] Heltai Pál (2011). Nyelven belüli fordítás. In Geccső Tamás, Sárdi Csilla (szerk.) *Nyelvi funkciók – Stílus és kapcsolat*. Budapest: Tinta Kiadó, pp. 110–123.

- [16] Heltai Pál (2014). *Mitől fordítás a fordítás? Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, pp. 261–263.
- [17] HRPortál.hu Hírszerkesztő (2013). *A személyiség és kompetencia szerepe a munkaerő-felvetelben*. <https://www.hrportal.hu/hr/a-szemelyiseg-es-kompetencia-szerepe-a-munkaero-felvetelben-20130626.html> (letöltve: 2019. 10. 12.).
- [18] Jakobson, R. (1959). Linguistic Aspects of Translation. In Brower, R. A. (ed.) *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press, pp. 232–239.
- [19] Jókai Mór (1886). *Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás. (A látható Isten.)* <https://mek.oszk.hu/00800/00844/html/jokai1.htm> (letöltve: 2019. 10. 12.).
- [20] Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós (szerk.) (1975). *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- [21] Lőrincz Julianna (2014). *Bábel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti ismeretek*. Eger: 4 pont Nyomda Kft.
- [22] Merkl Ottó (2021). Gilicze Bálint: Merkl Ottó rovarkutató. Behunytt szemmel is tudta, mit hol keressen. *National Geographic* 2021. április.
- [23] Nagy József (1996). *Nevelési kézikönyv személyiségfejlesztő pedagógiai programok készítéséhez*. Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió.
- [24] Pilling János (2008). *Orvosi kommunikáció*. Budapest: Medicina Könyvkiadó.
- [25] Pusztai Ferenc (szerk.) (2003). *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- [26] Steiner, G. (2005). *Bábel után. Nyelv és fordítás. 1.* Budapest: Corvina.
- [27] Szabó Miklós (2001). *Trivium. Grammatika, logika, retorika joghallgatók számára*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- [28] Szabó Miklós (2002). *Kommunikáció általában és a jogban*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- [29] Szabó Miklós (szerk.) (2010). *Nyelvében a jog*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- [30] Szabó Miklós (szerk.) (2018). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- [31] Szent-Györgyi Albert (1983). *Válogatott tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- [32] Torop, P. (1995). *Totalnij perevod*. Tartu: Tartu University Press.
- [33] Vass Vilmos (2006). A kompetencia fogalmának értelmezése. In: Demeter Kinga (szerk.) *A kompetencia*. Budapest: Országos Köznevelési Intézet. A kompetencia fogalmának értelmezése | Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (gov.hu), <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/hazai-fejlesztési/kompetencia-fogalmanak> (letöltve: 2020. 01. 12.).

-
- [34] Vinnai Edina (2017). A tájékoztatáshoz való jog a gyakorlatban. In Szabó Miklós (szerk.) *A jog nyelvi dimenziója*. Miskolc: Bíbor Kiadó, pp. 227–242.
- [35] Vinnai Edina (2017). *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- [36] Wiedemann László (2010). Középiskolai demonstrációs kísérletek elemzése. *Fizikai Szemle* 2010/12, p. 416., <http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz1012/wiedemann1012.html> (letöltve: 2018. 09. 30.).

FORRÁSOK

- [1] Netjogtár (2013). 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly>, <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300077.TV> (letöltve: 2020. 01. 12.).
- [2] Netjogtár (2016). 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600018.EMM&txt-referer=00000001.txt>, https://www.elte.hu/dstore/document/175/KPR_III_A_MESTER_1718.pdf (letöltve: 2020. 01. 12.).